

Romuald Derbis

Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie

BEZROBOCIE W KONTEKŚCIE ZWIĄZKÓW SWOBODY DZIAŁANIA I JAKOŚCI ŻYCIA

WPROWADZENIE

Prezentowany artykuł ma na celu rozważenie możliwości analizowania zjawiska bezrobocia na tle relacji jakości życia i swobody działania. Wobec istnienia pewnych związków między swobodą działania, poczuciem wolności i odpowiedzialnością uwzględniona jest także ta ostatnia kategoria.

[Konsekwencje psychologiczne bezrobocia są zróżnicowane w zależności od pojmowania roli i wartości pracy. Te zaś mocno determinowane są kulturowo. Specyfika różnych regionów Polski, rozumiana jako efekt zaszłości historycznych, stopień uprzemysłowienia i urbanizacji, kontakt z mniejszościami narodowymi, implikować powinna odmiennosć przeżyć związanych z posiadaniem i brakiem pracy. Na wymiarach związanych z obszarem pracy widać bowiem wyraźnie ślady preferowanych w danym środowisku wartości.]

Ponieważ w podejmowanych problemach badawczych odradza się tematyka przeżywania codzienności (np. Maffesoli, 1989; Tennen et al., 1991; Ortega y Gasset, 1992; Bar-Tal, 1992; Boski, 1992; Bańka, 1994; Kowalik, 1993, 1994; Lazarus, 1993; Czapiński, 1994 oraz prace zbiorowe - Kolokwia Psychologiczne, 1993, t. 2; Ruch Prawniczy, Ekonomiczny, Socjologiczny, 1993, 2; Bańka i Derbis, 1994; Derbis, 1994) także w Zakładzie Psychologii WSP w Częstochowie zorganizowano trzy konferencje z udziałem gości zagranicznych (Częstochowa, 1992, 1993, 1994), na których wykrystalizowała się konieczność podejmowania badań nad poczuciem jakości życia w warunkach współczesnych przeobrażeń ustrojowo-gospodarczych ze szczególnym uwzględnieniem konsekwencji zmian na rynku pracy.

Na pierwszej konferencji rozważano ogólne problemy efektywności działań człowieka, które doprowadziły do zajęcia się na następnej psychologicznymi i pedagogicznymi wymiarami jakości życia. Trzecia miała już ostrzej sformuło-

wany temat: „Poczucie i pomiar jakości życia u aktywnych zawodowo i bezrobotnych”. Wszystkie zaowocowały publikacjami książkowymi (Bańka, Derbis - red., 1993, 1994, 1995 - w druku).

Stosunkowo duża rozbieżność prezentowanych wyników badań autorów z różnych regionów kraju na temat przeżywania procesu pracy i jej utraty oraz efektywności obsługi bezrobocia stała się przesłanką hipotezy kulturowego zróżnicowania wartości i roli pracy. Tym samym zróżnicowania w zakresie doświadczania bezrobocia. Jeśli przyjąć, że posiadanie-brak pracy określa w jakimś stopniu swobodę działania człowieka, to w zależności od wartościowania pracy może mieć ona różne znaczenia dla poczucia jakości życia. W pewnych skrajnych przypadkach utrata pracy mogłaby nawet podnosić dobrostan człowieka, np. wtedy, gdy jest spostrzegana jako poniżająca, ponad siły lub „zło konieczne”. Ponieważ praca nie jest jedynym - ani jak wynika z szeregu badań (np. Czapiński, 1994; Argyle, 1987; Grichting, 1983) najważniejszym - predyktorem szczęścia, jej rolę należy w tym względzie porównywać z rolą innych zmiennych (rodzina, małżeństwo, warunki finansowe...). Zróżnicowany stosunek do pracy powinien łączyć się ze zmiennością wagi innych predyktorów. Upraszczając, na przykład w ten sposób, że oparcie sensu życia głównie na pracy może współwystępować ze zmniejszeniem roli czynników z obszaru rodziny. Ale możliwa i bardzo interesująca jest sytuacja, kiedy niskie poczucie jakości życia i sytuacja braku pracy nie wiążą się przyczynowo, gdyż sam brak jest następstwem wcześniejszego obniżenia zadowolenia i ekspansji życiowej. W tym momencie nie ma mowy o ludziach, którzy z powodu braku odpowiedniego treningu społecznego nigdy nie traktowali pracy jako wartości pozytywnej.

Swoboda działania implikuje poczucie wolności i łączy się z poczuciem odpowiedzialności (np. Kofta, 1983; Derbis 1987, 1992; Doliński, 1992; Obuchowski, 1993). Ponieważ w konstruowaniu tez przedstawionego opracowania wykorzystuje się związki między wolnością i odpowiedzialnością, powstają tym samym teoretyczne ramy rozważań znaczenia pracy i jej braku dla poczucia jakości życia. Posiadanie pracy i jej brak wpływa bowiem na stopień swobody działania a w efekcie na poczucie wolności.

PODSTAWOWE ZNACZENIE GŁÓWNYCH POJĘĆ

Jakość życia

Jakość życia może być określana na podstawie pomiaru różnych (płytszych i głębszych) poziomów przeżywania codzienności. (Czapiński, 1992; Kowalik, 1993; Brzeziński, 1994). Część pomiarów dotyczy wtedy woli i chęci życia. Inna - ogólnego dobrostanu psychicznego i pewnych stałych przeżyć codziennych (ra-

dość życia, samoocena, ogólne poczucie szczęścia, poziom optymizmu, przeciętne samopoczucie, poziom agresji). Pomiarowi poddać można także satysfakcje cząstkowe związane z małżeństwem, rodziną, sytuacją finansową, stanem zdrowia, pozycją społeczną, miejscem pracy i zamieszkania, poziomem usług, aktywnością hedonistyczną itp. Także wskaźniki proporcji przeżyć przyjemnych i przykrych oraz proporcji czasu podejmowania decyzji do czasu działania (długi czas zastanawiania i rozmyślania może pogarszać poczucie jakości życia) wydają się być obiecujące. Konstrukty teoretyczny «jakość życia» operacjonalizacyjnie należy łączyć z analizą doświadczeń życiowych ludzi. W szczególności chodzi o analizowanie wpływu „zdarzeń krytycznych” na bieg życia człowieka (Tennen et al., 1991; Kowalik, 1993; Brzeziński, 1994). Takim zdarzeniem może być utrata pracy. (Bańka, 1992, 1993).

W związku z tym badacz życia społecznego powinien rekonstruować prawidłowości doświadczania życia, które mają swoją strukturę. Wybitni humaniści (np. Ortega y Gasset, 1992) uporczywie domagają się podjęcia tej właśnie problematyki, w której najistotniejsze jest samo życie, a nie to czemu ono może służyć (religii, nauce, sztuce, pracy ...).

W prezentowanym artykule jakość życia rozumiana jest fenomenalistycznie z uwzględnieniem strategii dążenia do pozytywnych przeżyć oraz sposobów radzenia sobie z nieszczęściem. Nie pomija się przy tym różnic w spostrzeganiu wartości życiowych, a także wpływu warunków obiektywnych na doznania człowieka.

Nie chodzi więc o poziom życia jednostek, czy grup rozumiany ekonomicznie jako suma wskaźników z arbitralnie dobranych sfer życia (np. zawodowej, rodzinnej, psychicznej, somatycznej...). Istotna jest opinia ludzi na temat znaczenia poszczególnych sfer. Jakość życia ma określać stan społeczny lub psychologiczny zbiorowości lub jednostek. Aczkolwiek trudno jest określić zakres pojęcia „jakość życia”, to jego subiektywne wskaźniki mogą być przydatne w pomocy społecznej, praktyce medycznej, politycznej czy ekonomicznej.

Pewien prototyp źródeł jakości życia przedstawiony został na XXVIII Zjeździe PTP w Opolu (Derbis, 1993) oraz w innym opracowaniu autorskim (Derbis, 1994). Zarysowano w nim ideę transformacji obiektywnych źródeł jakości życia na doznania subiektywne, która wykorzystana jest w preferowanym w niniejszym opracowaniu podejściu fenomenalistycznym.

Swoboda działania

Analiza pojęć „wolność”, „swoboda decyzji i wyboru”, „dostępność celu” (Derbis, 1991) doprowadziła mnie do zaproponowania pojęcia „swoboda działania”. Dotyczy ono tak swobody jako dostępności celu, jak i swobody wybierania

i decydowania. Opiera się na relacji swobody zewnętrznej (która jest obiektywna i przynależy sytuacji) do swobody wewnętrznej (która jest subiektywna i przynależy człowiekowi). Ich związek jest liniowy w odniesieniu do działań indywidualnych oraz zespołowych (Derbis, 1987). Moralny aspekt sprowadza się tu do powinności związanej z analizą sytuacji pod kątem optymalnego wyboru celu, sposobu działania, partnera itp. Jak się okazało w sytuacjach zadaniowych tak rozumiana swoboda działania słabo wyjaśnia poczucie odpowiedzialności operacjonalizowanej jako gotowość do planowania, kontroli i korekty działań. Jednocześnie osoby badane wykazywały stosunkowo wysoki poziom poczucia odpowiedzialności także w sytuacjach o bardzo niskim stopniu tej swobody.

Interesujące jest, czy w przypadkach spostrzegania utraty pracy jako spadku swobody działania zachowania odpowiedzialne będą podejmowane na podobnym poziomie, jak w przypadku zmniejszania się swobody działania w czasie wykonywania zadań oraz, jak to będzie w przypadku spostrzegania bezrobocia w kategoriach wzrostu poczucia wolności (pierwszy okres po utracie pracy)?

W dalszych badaniach (Derbis, Mirowska, 1992) mierzono już konkretne zachowania odpowiedzialne, a nie gotowość do nich. Okazało się, że zachowania odpowiedzialne są pozytywnie zależne od obu zmiennych. Nadal są przejawiane w sytuacji niskiej swobody, ale przez ludzi o wysokiej empatii. Wzrost swobody podnosił zaś odpowiedzialność ludzi o niskiej empatii.

Warto zobaczyć jak te zależności kształtują się wśród bezrobotnych z różnych regionów kraju.

Odpowiedzialność

Z czterech wyodrębnionych w innym miejscu (Derbis, 1994) zakresów odpowiedzialności - osobistej, zadaniowej, moralnej i politycznej z uwagi na podjęty temat przydatne wydają się trzy pierwsze. Odpowiedzialność polityków jako zewnętrzna w stosunku do przeżyć bezrobotnych, aczkolwiek mająca na nie wpływ, nie jest rozważana.

Odpowiedzialność osobista, inaczej wewnętrzna, polega na dbaniu o zgodność z prawami natury i kultury. Ich nieprzestrzeganie godzi w zdrowie fizyczne rozumiane jako rozwój możliwości organizmu w kierunku utrzymania równowagi z otoczeniem. Jej występowanie wiąże się pozytywnie z samooceną, pozycją społeczną i samopoczuciem.

Odpowiedzialność zadaniowa (za proces i osiągnięcie celu działania) jest wewnętrzna i zewnętrzna. Odnosi się do planowania, kontroli, korygowania aktyw-

ności, wydatkowania energii potrzebnej do realizacji celu (Zimny, 1984; Derbis, 1986, 1987).

Odpowiedzialność moralna ponoszona jest za przekraczanie norm i praw, po porównaniu zachowania zaistniałego z tym, jakie powinno zaistnieć (por. Doliński, 1992).

Ogólnie biorąc, odpowiedzialność w kontekście związków ze swobodą działania i poczuciem jakości życia występuje w dwóch znaczeniach:

a) behawioralnym - jako proces podejmowania działań zabezpieczających jakość życia (co ja i inni robią w związku ze swobodą działania oraz jakością życia mojego i innych?),

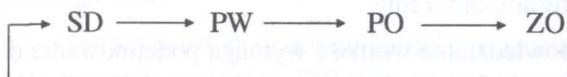
b) fenomenalistycznym - jako pewien stan świadomości związany z lokalizowaniem przyczyn określonego poziomu i poczucia jakości życia oraz swobody działania (kto jest odpowiedzialny za swobodę działania czy jakość życia?).

Pomiar poczucia odpowiedzialności jest możliwy w oparciu o Skalę Poczucia Odpowiedzialności (Derbis, 1993), skalę Re Inwentarza Gougha, metodą atrybucji odpowiedzialności dokonywanej w odniesieniu do własnego życia i zdarzeń przedstawionych na materiale filmowym zrealizowanym wg scenariusza autorskiego oraz w oparciu o wskaźniki wyprowadzone z definicji różnych zakresów odpowiedzialności. Jeśli chodzi o ostatni sposób, np. o odpowiedzialności zadaniowej można wnioskować na podstawie pomiaru czasu i energii oraz starań włożonych w planowanie i korektą działań związanych z pozyskiwaniem a także utrzymywaniem pracy.

ZWIĄZKI WOLNOŚCI I ODPOWIEDZIALNOŚCI

Szczególne znaczenie dla poczucia wolności ma w tym modelu swoboda działania, która jako własność sytuacji może współwyznaczać poczucie wolności. Z kolei zachowania odpowiedzialne mogą być jej konsekwencją (Ach, 1935; Kruglanski i Cohen, 1974; Arkkelin, 1979; Kofta, 1983; Fincham i Roberts, 1985; Doliński, 1992; Derbis, 1986, 1987, 1994). Wolność rodzi odpowiedzialność, a ta z kolei może wpływać na kształt wolności, co ilustruje schemat 1.

Schemat 1. Relacje swobody działania (SD), poczucia wolności (PW), poczucia odpowiedzialności (PO) i zachowań odpowiedzialnych (ZO)

Wyraża się to m.in. w dbaniu o to, by nie przeistoczyła się w samowolę lub z jakiś powodów nie uległa zatraceniu. Obuchowski (1993) podkreśla, że wszelkie próby ucieczki od wolności oraz przypadki podejmowania odpowiedzialności bez wolności są objawami pewnej patologizacji i karykaturyzacji życia psychicznego. W istocie zachowania odpowiedzialne nadal są wyrazem dążenia do wolności, tyle że z ograniczeniem podmiotowości ludzkiej. Swoboda działania sprowadza się wtedy do wyboru między podległością czemuś lub komuś, kto ponosi za człowieka odpowiedzialność a próbą zmierzenia się z lękiem, jaki rodzi chęć bycia samodzielnym.

Utrata czy niemożność znalezienia pracy jest sytuacją ograniczenia swobody działania, w której człowiek może wybrać zależność od biur pracy czy ośrodków pomocy społecznej albo zmierzyć się z lękiem, jaki rodzić musi świadomość zmiany zawodu czy sposobów pozyskiwania środków do życia (praca na czarno, likwidacja oszczędności, w skrajnych przypadkach przywłaszczanie cudzej własności). Stąd interesujące poznawczo są relacje swobody działania i odpowiedzialności u bezrobotnych w zależności od wartościowania i roli pracy. Można spodziewać się, że niskiej wartości pracy będą odpowiadać mniejsze koszty psychologiczne jej nieposiadania (Skarżyńska, 1992, 1995). Inaczej mówiąc nie spadnie poczucie wolności i odpowiedzialności w takim stopniu jak u osób wysoko wartościujących pracę. Mniejsze też powinno być subiektywne obniżenie poczucia jakości życia. Jednakże nie wiadomo, jakie są podstawy (źródła) poczucia jakości życia u osób, które pracy zarobkowej zbyt mało nie uważają i jednocześnie jej nie mają. Nie można wykluczyć, że niskie wartościowanie pracy jest następstwem jej utraty, (przejaw obrony ego). Z drugiej strony sama utrata pracy jest bardziej prawdopodobna, gdy się ją nisko ceni! Regionalne zróżnicowanie pojmowania roli i wartości pracy powinno pozwolić na pewne ustalenia w tym względzie.

Człowiek posiada możliwości budowania indywidualnych strategii zachowania, które tworzy opierając się m.in. na poczuciu odpowiedzialności wewnętrznej. Chodzi tu po pierwsze o przestrzeganie praw natury, co jest przejawem wolności odpowiedzialnej. Przestrzeganie praw wymaga wiedzy o nich. Wiedza jest więc warunkiem wolności. Może służyć prozdrowotnym zmianom w środowisku, dobremu samopoczuciu, autentyczności i akceptacji samego siebie. Ignorancja może zaś rodzić psychiczny dyskomfort.

Po drugie, odpowiedzialna wolność wymaga takiej realizacji celów, by nie ograniczać wolności innych. Niekiedy może wręcz oznaczać rezygnację z dążeń sprzecznych z interesami otoczenia.

Po trzecie, odpowiedzialna wolność wymaga podejmowania działań o wysokich kosztach związanych np. z zadośćuczynieniem lub odpowiedzialnością za siebie. W ostatnim przypadku oznacza to - w odniesieniu do bezrobotnych -

aktywne poszukiwanie: pracy, wsparcia w klubach pracy, organizacjach społecznych i zakładach doskonalenia zawodowego.

KONKRETYZACJA CELÓW BADAWCZYCH

Z perspektywy przeprowadzonych rozważań można pokusić się o pewną konkretyzację celów badawczych. Podstawowym celem w analizowaniu zjawiska bezrobocia w proponowanym kontekście jest określenie i wyjaśnienie związków między poczuciem jakości życia (tu zmienna zależna zwana też dobrostanem, szczęściem, zadowoleniem, satysfakcją, pogodą ducha itp.) a poczuciem wolności i odpowiedzialności.

Przede wszystkim chodzi o zbadanie, czy i jak poczucie jakości życia zależy od spostrzeganej swobody działania (poczucia wolności) oraz od stopnia wykształcenia poczucia odpowiedzialności. Ponieważ wartość i rola pracy jest zróżnicowana kulturowo oraz indywidualnie można się spodziewać, że swoboda działania, jaka się wiąże z posiadaniem pracy i jej brakiem w różny sposób będzie wyznaczać poczucie jakości życia a także poczucie odpowiedzialności za nią.

Wychodzi się z założenia, że człowiek w pewnym stopniu jest odpowiedzialny za codzienne przeżycia (Derbis, 1994) i może zabiegać o ich jakość, podobnie jak w pewnym stopniu może zabiegać o swoje zdrowie. Chodzi o holistyczne rozumienie zdrowia jako procesu ukierunkowanego na zapewnienie dynamicznej równowagi między podmiotem i otoczeniem (Sęk, 1993).

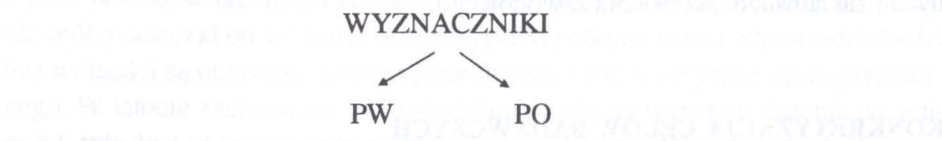
Celem utylitarnym jest określenie struktury i wagi czynników istotnych dla poczucia jakości życia u bezrobotnych w różnych regionach kraju. Mogą być one następnie podstawą kształtowania polityki społecznej w skali kraju i regionu oraz podstawą pracy z bezrobotnymi w biurach i klubach pracy a także w ośrodkach pomocy społecznej.

Efektywna realizacja celu głównego i utylitarnego wymaga realizacji celów poznawczych. Byłyby one następujące:

- 1) Zbadanie znaczenia źródeł różnic regionalnych (gęstość zaludnienia, stopień urbanizacji, obecność mniejszości narodowych i religijnych, struktura wykształcenia, podległość rozbiorowa) dla poczucia jakości życia bezrobotnych mieszkańców tych regionów.

- 2) Określenie wyznaczników poczucia wolności i poczucia odpowiedzialności. Na tym etapie poczucie wolności (PW) i poczucie odpowiedzialności (PO) mają status zmiennych zależnych.

Schemat 2. PW i PO jako zmienne zależne

3) Określenie wagi i roli pracy wśród bezrobotnych różnych regionów kraju pod kątem ich znaczenia dla swobody działania.

4) Określenie znaczenia braku pracy dla poczucia jakości życia z uwzględnieniem różnic regionalnych.

5) Ustalenie relacji stopnia poczucia odpowiedzialności bezrobotnych za posiadanie - brak pracy do ogólnego poczucia odpowiedzialności w poszczególnych regionach kraju.

6) Rekonstrukcja zachowań odpowiedzialnych za jakość swego życia u bezrobotnych.

UWAGI KOŃCOWE I PODSTAWOWE PRZEWIDYWANE ZALEŻNOŚCI

Propozycja deskrypcji zjawiska bezrobocia w paradygmacie wolności i odpowiedzialności z odniesieniami do jakości życia jest próbą zastosowania stosunkowo dobrze określonego aparatu pojęciowego w obszarze badawczym, na którym nie wypracowano jeszcze wystarczającego zaplecza teoretycznego. Problematyka bezrobocia jest zapewne takim obszarem. Tym samym realizowany jest postulat dbałości o dobrą bazę koncepcyjną prowadzonych badań, co wtórnie owocuje w kontekście uzasadniania uzyskanych rezultatów poszukiwań.

Przedstawiona propozycja nie doczekała się jeszcze weryfikacji empirycznej, stąd nie znana jest jej trafność. Można jednak mieć pewne wątpliwości bardziej teoretycznej natury. Otóż nie wiadomo np., czy ludzie wiedzą, jakie zachowania odpowiedzialne podjąć, by być szczęśliwymi. Ta wiedza obejmować powinna także strategie radzenia sobie z nieszczęściem. W moim odczuciu, jest to jednak tylko intuicja, łatwiej jest określić, co mogłoby dać szczęście niż potrafić to osiągnąć. W sytuacji bezrobotnego, który wcześniej stawiał na pracę jako źródło różnego typu satysfakcji, jej utrata jest jak „podcięcie nóg”. Wypracowywane przez lata sposoby radzenia sobie z wymogami otoczenia mocno się dezaktualizują albo nadwężają. W przyjętej terminologii jest to sytuacja spadku swobody działania.

Na zakończenie w oparciu o przyjęte założenia i zarysowane powyżej zależności spróbuję przedstawić zbiór ogólnych hipotez opisujących bezrobocie w kontekście relacji swobody działania i poczucia jakości życia:

1. Poczucie jakości życia zależy w sposób pozytywny od swobody działania rozumianej jako posiadanie pracy. Zależność ta jest modyfikowana przez poczucie odpowiedzialności w ten sposób, że wysoki jej poziom bardziej obniża poczucie jakości życia po utracie pracy niż poziom niski. Jednocześnie wysokie poczucie odpowiedzialności sprzyja znalezieniu i utrzymaniu pracy.

2. Poczucie odpowiedzialności za posiadanie pracy, jej wartość i pojmowanie roli pracy są różnicowane regionalnie.

3. W przypadkach negatywnego wartościowania pracy w ogóle lub pracy aktualnie wykonywanej można spodziewać się relatywnie więcej pozytywnych odczuć w pierwszych kilku miesiącach po jej utracie niż w przypadkach wysokiego jej wartościowania.

4. W regionach o wysokim odsetku bezrobocia a niskim wysokiego i średniego wykształcenia oraz słabo zurbanizowanych, praca jako źródło poczucia jakości życia, może mieć mniejsze znaczenie w stosunku do innych źródeł.

5. W świetle wcześniejszych wyników badań własnych nad odpowiedzialnością, można przypuszczać, że poczucie odpowiedzialności będzie zależeć od stopnia swobody działania, ale jej brak (w sensie utraty pracy) - poczucia odpowiedzialności za jakość życia nie znosi.

6. Wysokie ogólne poczucie odpowiedzialności łączy się pozytywnie z poczuciem odpowiedzialności za posiadanie-brak pracy.

7. Sytuacja braku pracy uruchamia inne mechanizmy kształtowania się poczucia jakości życia, które także mogą być różnicowane regionalnie.

BIBLIOGRAFIA

Ach, N. (1935). *Analyse des Willens*, Berlin-Wien.

Arkkelin, D., Oakley, T., Mynatt, C. (1979). Effects of controllable versus uncontrollable factors on responsibility attributions: A single - subject approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 110-115.

Argyle, M. (1987). *The psychology of happiness*. London: Methuen.

Bańka, A. (1990). *U źródeł psychopatologii pracy*. Poznań: Wydawnictwo PP.

Bańka, A. (1992). *Bezrobocie. Podręcznik pomocy psychologicznej*. Poznań: Print B.

Bańka, A. (1994). Jakość życia w psychologicznych koncepcjach człowieka i pracy. [w:] Bańka, A., Derbis, R., (Red.) *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*. Poznań: Gemini.

Bańka, A., Derbis, R. - Red. (1993). *Myśl psychologiczna w Polsce Odrodzonej*. Poznań-Częstochowa: Gemini.

Bańka, A., Derbis, R. - Red. (1994). *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*. Poznań-Częstochowa: Gemini.

Bańka, A., Derbis, R., - Red. (w druku). *Poczucie i pomiar jakości życia u aktywnych zawodowo i bezrobotnych*.

Bar-Tal, Y. (1992). W stronę zastosowań psychologii społecznej. *Przegląd Psychologiczny*, 2, 7-29.

Boski, P., (1994). Wartości, tożsamość kulturowa a jakość życia. [w:] Bańka, A., Derbis, R. (Red.) *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*. Poznań-Częstochowa: Gemini.

Brzeziński, J. (1994). Metodologiczny i etyczny kontekst badań nad jakością życia. [w:] Bańka, A., Derbis, R. (Red.) *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*. Poznań-Częstochowa: Gemini.

Czapiński, J. (1994). *Psychologia szczęścia*. Warszawa: PTP.

Derbis, R. (1986). Pojęcie odpowiedzialności. *Psychologia Wychowawcza*, 3, 296-306.

Derbis, R. (1987). Poczucie odpowiedzialności i swoboda działania. *Przegląd Psychologiczny*, 3, 621-634.

Derbis, R. (1991). Pojęcie swobody działania. *Prace Naukowe WSP Częstochowa, Psychologia*, 2, 63-78.

Derbis, R., Mirowska, M. (1992). Swoboda działania i przyjmowanie perspektywy partnera jako modyfikatory zachowań odpowiedzialnych. *Przegląd Psychologiczny*, 3, 317-328.

Derbis, R. (1993). *Skala do badania poczucia odpowiedzialności*. Częstochowa: WSP.

Derbis, R. (1994). Odpowiedzialna wolność w kształtowaniu poczucia jakości życia. [w:] Bańka, A., Derbis, R., (Red.) *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*. Poznań - Częstochowa: Gemini.

Derbis, R. (1994a). Pojmowanie jakości przypisywanych życiu przez młodzież uczącą się i bezrobotną. *Prace Naukowe WSP, Częstochowa, Seria Psychologia III*, 5-16.

Derbis, R. (w druku). *Znaczenie pracy dla jakości życia*.

Doliński, D. (1992). *Przypisywanie moralnej odpowiedzialności*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.

Fincham, F., Roberts, C. (1985). Intervening causation and the mitigation of responsibility for harm doing, II. The role of limited mental capacities. *Journal of Experimental Social Psychology*, 21, 178-194.

Grichting, W.L. (1983). Domain, scope and degree of happiness. *British Journal of Social Psychology*, 22, 247-269.

Kofta, M. (1983). Wolność wyboru. [w:] X., Gliszczyńska (Red.) *Człowiek jako podmiot życia społecznego*. Wrocław: Ossolineum. WPAN.

Kowalik, S. (1993). Psychologiczne wymiary jakości życia. [w:] Bańka, A., Derbis, R. (Red.) *Myśl psychologiczna w Polsce Odrodzonej*. Poznań-Częstochowa: Gemini.

Kowalik, S. (1994). Temporalne uwarunkowania jakości życia. [w:] Bańka, A., Derbis, R., (Red.) *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*. Poznań-Częstochowa: Gemini.

Kruglanski, A. Cohen, M. (1974). Attributing freedom in the decision context: effects of the choice alternatives, degree of commitment and predecisional uncertainty. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30, 178-187.

Maffesoli, M. (1989). The sociology of everyday life. *Current Sociology* 1b.

Lazarus, R. (1993). From psychological stress to the emotions. A history of changing outlooks, *Annual Reviews Psychology*, 44, 1-21.

Obuchowski, K. (1993). *Człowiek intencjonalny*. Warszawa: PWN.

Ortega y Gasset, J. (1992). *Po co wracamy do filozofii*. Warszawa: Spacja.

Sęk, H. (1993). Jakość życia a zdrowie. *Ruch prawniczy ekonomiczny i socjologiczny*, 2, 103-109.

Skarżyńska, K. (1992). Psychologiczne aspekty bezrobocia. *Nowiny Psychologiczne*, 1, 17-28.

Skarżyńska, K. (1995). Młodzi bezrobotni i ich rówieśnicy: odmienność celów i stylów życia oraz stosunku do pracy. [w:] Bańka, A., Derbis, R. (Red.). *Poczucie i pomiar jakości życia u aktywnych zawodowo i bezrobotnych*. Poznań-Częstochowa: Gemini.

Tennen, H., Suls, J., Affleck, G. (1991). Personality and daily experience: The promise and the challenge. *Journal of Personality*, 59, 313-337.

Zimny, Z. (1984). Odpowiedzialność obiektywna, subiektywna, społeczna. *Przegląd Psychologiczny*, 4, 785-791.

SUMMARY

UNEMPLOYMENT IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FREEDOM OF ACTING AND QUALITY OF LIFE

Romuald Derbis

The main goal of the presented paper is describing the relationship between quality of life and freedom of acting and responsibility displayed by the unemployed.

There are assumed link between freedom of acting and work, so a human being is assumed to have a possibility of taking up actions promoting quality of life.

Regional differentiation of the abovementioned relationships is forecasted. It is ascribed to differences in respecting values and the role of work and, hence, in experiencing unemployment.

The paper is concluded with presentation of a set of general research hypotheses for empirical verification.